

EL NOSTRE PATRIMONI**DOMESTICACIÓ
D'ANIMALS A LA
MEDITERRÀNIA****UNA PROPOSTA DE
TREBALL A L'ESCOLA EN
RELACIÓ A LES PINTURES
RUPESTRES DE LA COVA
DELS ROSSEGADORS I DE
LA SERRA DE LA PIETAT***M. Mar Villabí Prades***UNA LLIÇÓ DEL MEDI NATURAL**

Els continguts d'una lliçó del medi natural de 4t de primària, en què es tractava la domesticació animal, ens va fer reflexionar sobre els testimonis que hi havia d'aquest procés als Ports. Una de les evidències més clares de la domesticació el tenim a les pintures rupestres. Aquestes habitualment són més conegudes com una mostra artística dels nostres avantpassats que com una font d'informació de les comunitats que les van crear. Era una llàstima desaprofitar un recurs tan entenedor que ens il·lustra sobre un aspecte cabdal en el desenvolupament de les comunitats prehistòriques. Per això vàrem fer un treball d'aquest tema entre un grup de xiquetes de 4t de primària¹ i l'autora, mare d'una d'elles i arqueòloga. Posteriorment, comentant-ho amb Victòria Almuní, ella ens animà a escriure el present article, ja que vam considerar que podia ser un tema d'interès general i molt especialment per als educadors de primària de les nostres terres.

L'exercici va consistir en una activitat d'ampliació, de tipus pòster, d'un tema del medi natural que se centrava en la domesticació animal. L'objectiu fonamental fou donar-los a conèixer els grans trets del procés de domesticació a partir de l'exemple proper i concret de les pintures rupestres de la zona (sobretot de les pintures de la Serra de la Pietat, a Ulldecona, i les de la Cova dels Rossegadors, a la Pobla de Benifassà). Al mateix temps intentaven fomentar el treball en equip, el coneixement de l'entorn immediat i del patrimoni històric i arqueològic col·lectiu.

A l'hora de redactar aquest article, hem optat per fer una primera part amb una explicació general sobre les pintures rupestres, la domesticació animal i el poblament a la zona dels Ports, que són els coneixements dels quals partíem per a fer el pòster. En una segona part, reproduïm el pòster. Finalment presentem un llarga bibliografia bàsica i bastant exhaustiva, centrada, però, en la zona per a aquelles persones que tinguen interès a ampliar els seus coneixements.

Sols ens resta animar-vos a visitar aquest important llegat que teniu al vostre abast.

¹ Compost per Zaida Ardit Fusté, Judith Castells Pagà, Aroa Garcia Rosales, Clara Gil González i Ariadna Pomada Villabí.

*Les societats del passat
ens han deixat
manifestacions molt
visibles i gràfiques
d'elles mateixes*

EL MARC TEÒRIC GENERAL DE L'ACTIVITAT

Les pintures rupestres

L'any 1998 en una reunió a Kioto, el Comitè del Patrimoni Mundial va aprovar incloure a la llista del Patrimoni Mundial l'Art Rupestre de l'Arc Mediterrani de la Península Ibèrica. Aquesta declaració afecta a 757 jaciments amb pintures rupestres de sis comunitats autònomes, entre elles els grans conjunts de la Serra de la Pietat (Uldecona i Freginals) i les de la Valltorta (Tírig), així com la Cova dels Rossegadors i l'abric de la Tenalla a la Pobla de Benifassà.

Les societats del passat ens han deixat manifestacions molt visibles i gràfiques d'elles mateixes: les pintures rupestres. A aquest conjunt de representacions figuratives trobades a les parets i els sostres d'abrics i balmes a la zona oriental de la península ibèrica, amb un àrea de dispersió predominantment costanera, convencionalment se l'anomena art rupestre lleuantí. La seua cronologia se situa entre l'epipaleolític i el neolític.

A grans trets es distingeixen tres estils: naturalista, esquemàtic i abstracte. La seua tipologia es caracteritza per representacions de figures de petites dimensions, configurant escenes de caça i dansa, on s'aprecia moviment i tensió. A partir d'aquestes pintures podem distingir en les persones trets sexuals (homes i dones), algunes característiques facials o físiques, la seua indumentària, així com la fauna existent, i algunes artesanies com el teixit de fibres vegetals (escales de mà, cordes, etc.).

Per a realitzar aquestes pintures s'usaven pigments naturals: òxid de ferro per al color roig i òxid de manganés per al negre. Per fixar els colors s'empraven substàncies aglutinants naturals com ara l'ou, la sang, la mel i el greix. L'aplicació sobre el suport rocós es feia de manera directa, amb els dits, amb plomes d'aus o bé amb pinzells rudimentaris.

La localització de les pintures, l'abundància de determinats temes i la manca d'altres indiquen que no responen a una funcionalitat estètica. A partir dels temes es dedueix que les pràctiques i les creences estan relacionades amb la subsistència; ja és més difícil saber fins a quin punt tenen un sentit màgic o simbòlic.

La domesticació animal

Al llarg de la prehistòria es van desenvolupar diferents relacions entre l'home i el seu entorn. Les primeres societats de caçadors-recol·lectors del paleolític aprenen a controlar i desenvolupar les seues fonts d'alimentació passant del nomadisme a la sedentarització, en el neolític. La implantació de la domesticació animal i vegetal modifica profundament la vida dels homes i provoca canvis econòmics, socials, religiosos, etc.

L'home va aprendre a modificar el medi i a explotar els recursos naturals del seu entorn. Així, hem de cercar l'origen del neolític en l'explotació intensiva de certes plantes i de certs animals, en zones propícies en les quals aquests recursos es trobaven en estat salvatge. Aquest procés no fou, però, immediat i únic sinó que es perllonga al llarg de molt temps i en el seu transcurs hi va haver diversos assajos i diferents resultats.

El pas de l'estat salvatge a l'estat domèstic es produí per l'acció de l'home. El seu coneixement de les espècies, dels comportaments animals i vegetals, del possible aprofitament de l'animal i/o de les plantes, etc. havia estat

*La implantació de la
domesticació animal i
vegetal modifica
profundament la vida
dels homes*

Els grups humans que s'establiren als Ports ocupaven un ampli territori, on cercaven recursos alimentaris

adquirit en un llarg aprenentatge com a caçador i recol·lector. Quant a la domesticació animal, i seguint un esquema simple, direm que l'home va aprendre a seleccionar les peces, després capturava aquests animals en lloc de matar-los directament i, finalment, va criar i reproduir en captivitat aquests animals.

L'adopció de la ramaderia per part d'aquestes comunitats els permetia ampliar els productes explotats de l'animal (carn, pell, sang, tendons, os ...) amb l'enriquiment, en proteïnes, de la dieta alimentària (llet, formatges, mantega, iogurt ...). Al mateix temps permetia explotar la força i energia de l'animal viu en l'agricultura i com a transport de persones i mercaderies. A més era una font de reserva alimentària del grup i podia ser intercanviat amb altres grups.

El poblament a la zona dels ports

Els grups humans que s'establiren als Ports ocupaven un ampli territori, on cercaven recursos alimentaris (cacera i recol·lecció) per garantir la seua subsistència. Aquest mode de vida implicava una alta mobilitat i breus estades en les diferents coves, com la cova del Vidre o la cova de l'Hospital. A poc a poc, i en part gràcies als avenços de l'evolució tecnològica de la indústria lítica que els permetia una explotació més intensa del territori, la seua residència es féu més fixa. També van diversificar les seues manufactures: ceràmica, ornaments, indústria òssia ... Finalment aparegué una incipient ramaderia a partir de la domesticació dels animals a l'abast.

Segons la interpretació de J. Bosch, presentada en la seua tesi, al neolític els pobladors de les coves dels Ports van baixar a la gran vall de l'Ebre per establir-se a les fèrtils terrasses de l'Ebre. No només es dedicaven a la caça i la recol·lecció, sinó també a la ramaderia. L'evolució cap a l'agricultura i el trasllat a la vall es va deure tant a l'evolució natural de la societat com a la transformació mediambiental i a la influència dels contactes externs.

Les terrasses del riu Ebre han estat al llarg del temps un lloc de gran valor per a l'assentament humà. La proximitat de l'aigua, la fertilitat de les terres, la facilitat per proveir-se de matèries primeres i l'accés als recursos, així com la immediatesa d'una gran via de comunicació han estat i són factors decisius.

L'assentament en poblats a l'aire lliure el tenim documentat al poblat del Barranc de Fabra (Amposta) on, en excavació, es va documentar un petit poblat de planta ovalada, envoltat i delimitat per una tanca. Al seu interior hi havia una sèrie de cabanes circulars amb una base de sòcol de pedra, per aïllar-les de la humitat i, aixecades amb parets de fang que cobrien amb una coberta vegetal, adossades a elles, hi havia una mena de forn circular. Al poblat també hi havia espais lliures on guardaven el ramat així com una estructura de paller. Vestigis d'aquest poblament s'han trobat també en altres jaciments, com per exemple al Motlló de la Torre (Amposta).

Quant a les pràctiques funeràries, es documenten sepultures individuals en la seua majoria amb el mort en disposició fetal, sense aixovar o amb un parell d'objectes, majoritàriament d'ornament (collars, braçalets ...) i de vegades algun recipient ceràmic o algun objecte lític (làmines, puntes de projectil, destrals de pedra...). Es troben en petites concentracions, de fins a vint-i-cinc sepultures, situades en petits barrancs fèrtils i properes a llocs amb vestigis d'hàbitat. Es coneixen setze jaciments amb aproximadament una vuitantena d'enterraments. Són coneguts els sepulcres del Barranc de Fabra, del Masdenvergenc, del Pla d'Empúries, del Molinàs o de la Carrova a Amposta o de Mas Benita a l'Aldea, entre d'altres.

No només es dedicaven a la caça i la recol·lecció, sinó també a la ramaderia

Cal destacar que la relació de l'hàbitat i de sepultures, amb una separació poc nítida però amb concentracions evidents de tombes, permet considerar l'aparició d'espais destinats a una funció primordialment funerària.

Les relacions amb altres comunitats són molt evidents en l'intercanvi de materials. Especialment en són un bon exemple els objectes d'ornament amb la distribució de collars fets amb petxines en zones de l'interior peninsular, però també amb l'aparició en els collars de la zona de minerals o pedres foranes, com per exemple la variscita procedent de les mines de Gavà.

Les balmes amb pintures rupestres (serra de la Pietat i cova dels Rossegadors) es localitzen en punts estratègics per a la cacera, en zones de pas, vora zones planes amb abundància de pastures i aigua. En elles es reflecteix un ric món on els aspectes més immaterials d'aquesta societat, com les creences religioses, el món simbòlic, etc. es confirmen amb la màgia emfàtica de les pintures amb escenes de cacera, de dansa, bruixots, etc.

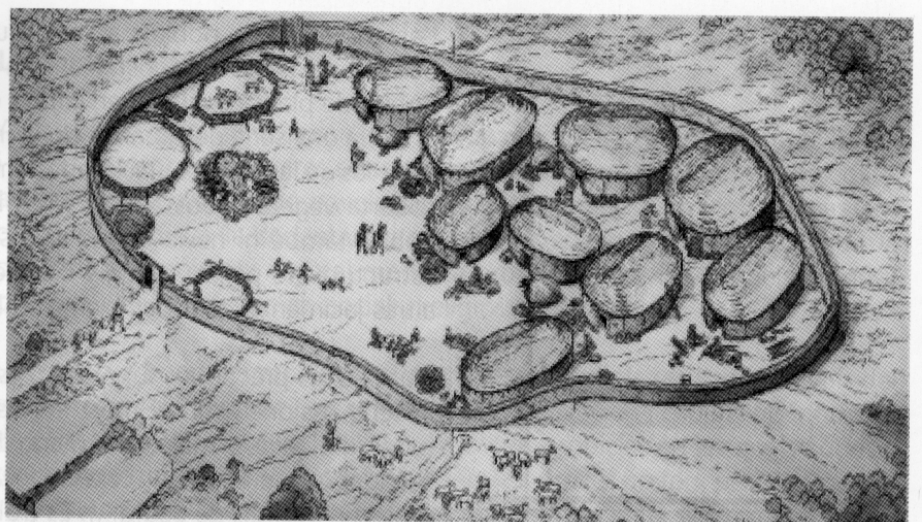
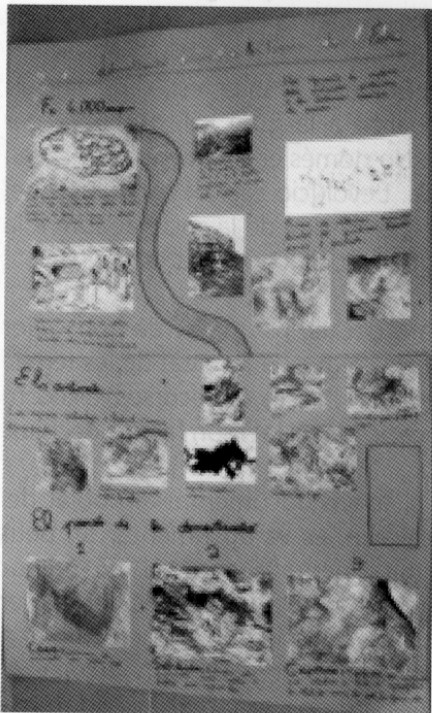
L'ACTIVITAT DIDÀCTICA. UN TREBALL SOBRE LA DOMESTICACIÓ ANIMAL A LES TERRES DE L'EBRE I ELS PORTS

Títol: La domesticació animal a les Terres de l'Ebre i els Ports
D'àmbit general però acotant territorialment el tema

Cronologia: Fa 6000 anys ...

Objectiu: Donar-li una contextualització cronològica sense insistir massa en nocions temporals que, a aquestes edats, encara són força difícils d'assimilar, però fer-ho d'una manera rotunda. No s'usen fórmules com 3000 aC o IV mil·lenni aC. que conceptualment són difícils.

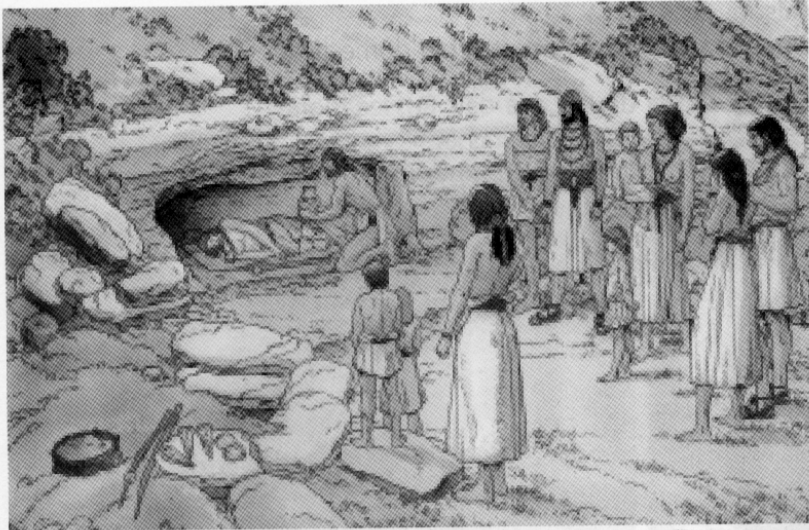
Qui eren, on vivien i què feien:

Reconstrucció del poblat neolític a l'aire lliure del Barranc de Fabra (Ampostà).

Autor: F. Riart. Tret de *Tarragona prehistòrica. Els secrets del passat*.

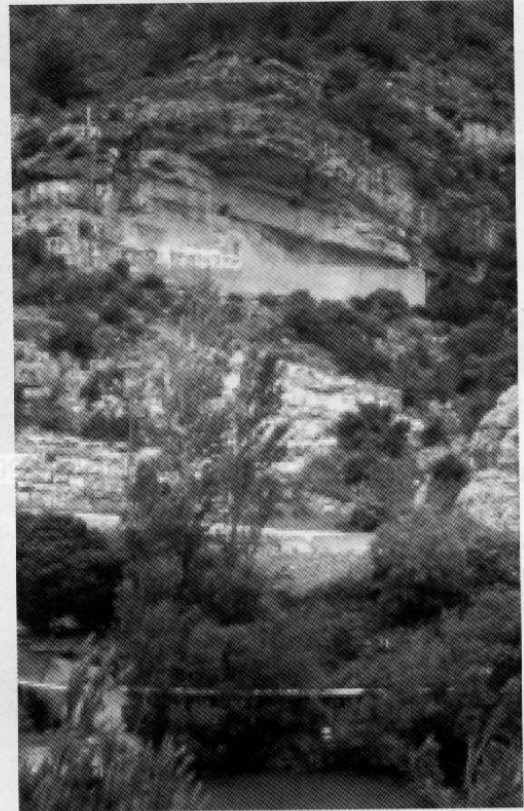
• Els homes i les dones vivien a la vora del riu Ebre. Els poblats tenien cabanes de pedra, fang i brossa i estaven protegits per una tanca.

Reconstrucció idealitzada d'un enterrament neolític a les terrasses de l'Ebre.

Autor: F. Riart. Tret de *Tarragona Prehistòrica. Els secrets del passat*)

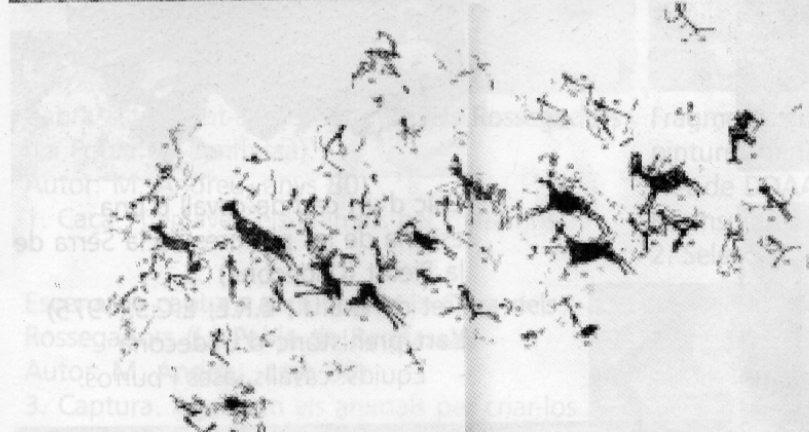
Enterraven els morts en petites balmes i els acompanyaven de braçalets, collars, eines de pedra i vasos.

Cova dels Rossegadors (La Pobla de Benifassà.

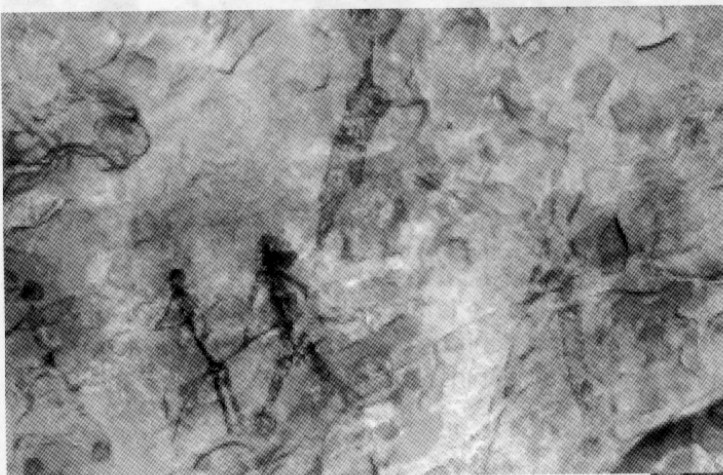
Autor: M. Andreu, anys 80)

A l'hivern vivien a la vora del riu i a l'estiu pujaven al massís dels Ports.

Calc d'una escena de cacera de l'abric I d'Ermites de les pintures de la Serra de la Pietat (Ulldecona). Tret de GEU; ERE; ECS (1975) *L'art prehistòric d'Ulldecona*

Per afavorir la captura dels animals pintaven a les balmes escenes de cacera.

Dona i arquers d'una escena de la Cova dels Rossegadors (La Pobla de Benifassà. Autor: M. Andreu, anys 80)

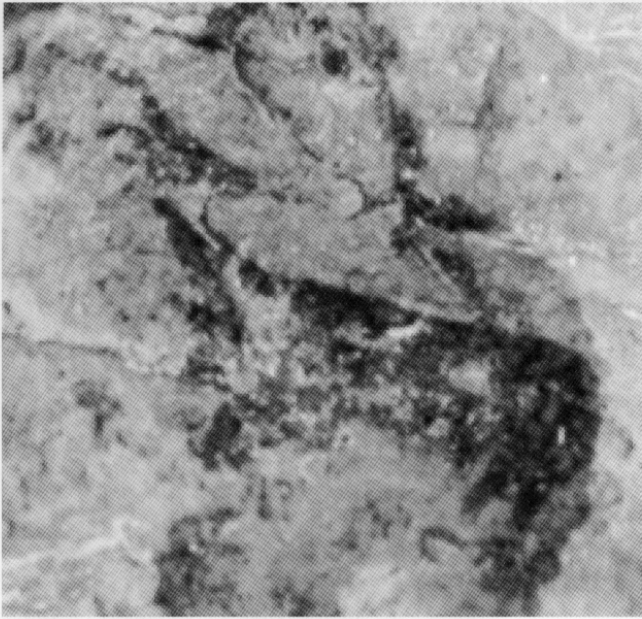
Bruixot i arquer de la Cova dels Rossegadors (La Pobla de Benifassà. Autor: M. Andreu, anys 80)

A més de dibuixar animals també hi pintaven homes, dones i bruixots.

Els animals

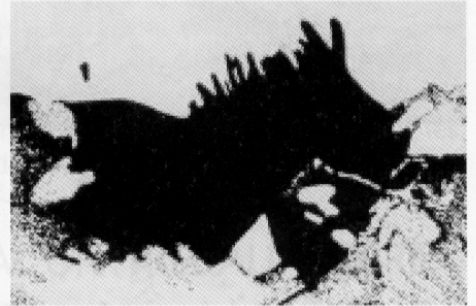
Les espècies salvatges a l'abast seran domesticades.

Cabra de la Cova dels Rossegadors
(La Pobla de Benifassà).

Autor: M. Andreu, anys 80)

- Ovicaprins: cérvol, cabra i ovella.

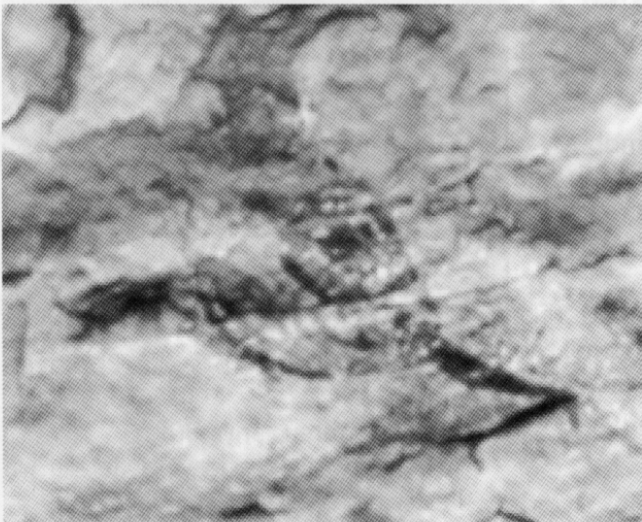

Calc d'un cap de cavall d'una
escena de les pintures de la Serra de
la Pietat (Uldecona) .

Tret de G.E.U.; E.R.E; E.C.S.(1975)

L'art prehistòric d'Uldecona

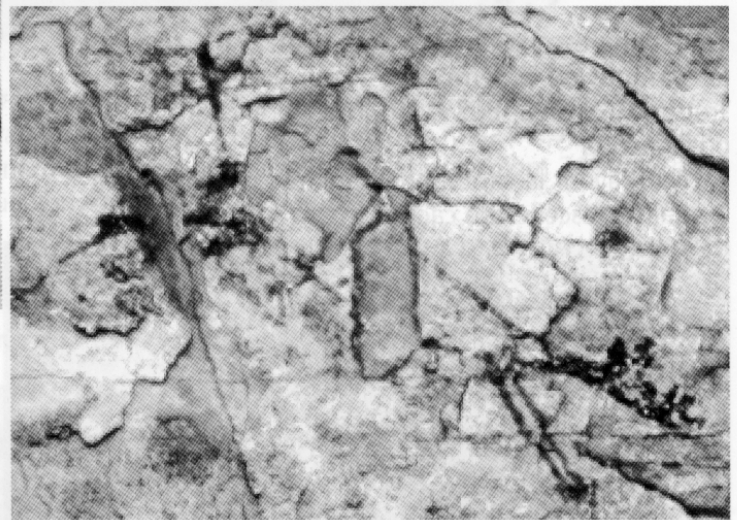
- Èquids: cavalls, ases i burros.

Au de la Cova dels Rossegadors
(La Pobla de Benifassà).

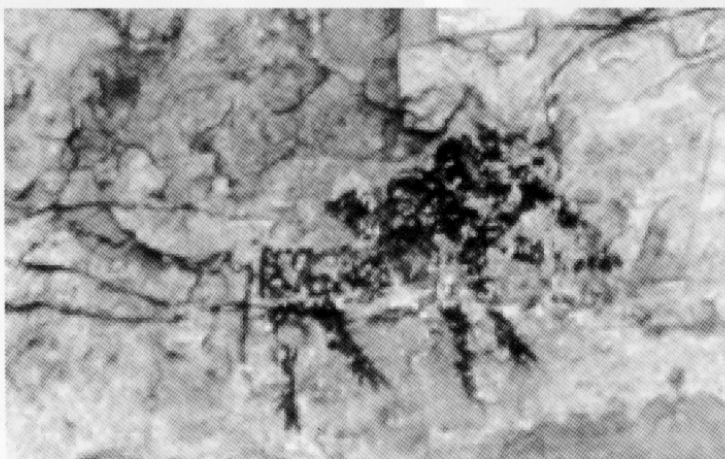
Autor: M. Andreu, anys 80)

- Aus

Llop de la Cova dels Rossegadors (La Pobla de Benifassà). Autor: M. Andreu, anys 80)

- Cànids: llop i gos.

Porc senglar amb fletxes de la Cova dels
Rossegadors (La Pobla de Benifassà. Autor: M.
Andreu, anys 80)

- Súids: porc senglar i porc.

El procés de domesticació:

Cabra estimbant-se de la Cova dels Rossegadors (La Pobla de Benifassà).

Autor: M. Andreu, anys 80

1. Caça. Cercaven els animals per matar-los.

Fragment d'una escena de cacera de l'abric I d'Ermites de les pintures de la Serra de la Pietat (Ulldecona)

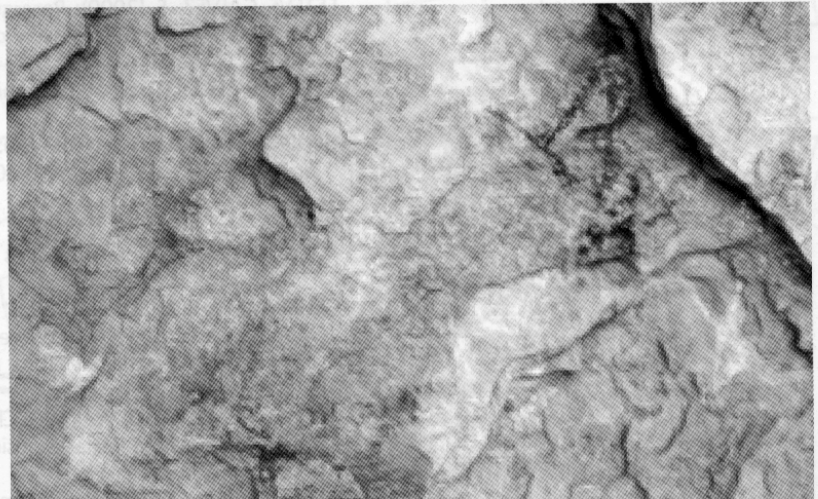
Tret de DDAA (1999) Art Rupestre de l'Arc Mediterrani de la Península Ibèrica

2. Selecció. Triaven els animals més vells i febles per matar-los.

Escena de captura amb llaç de la Cova dels Rossegadors (La Pobla de Benifassà).

Autor: M. Andreu, anys 80

3. Captura. Agafaven els animals per criar-los a casa i aprofitar-ne la llet, la carn, la força de treball, la pell, etc.

Bibliografia

- ANDUGAR, L. i SAÑA, M. (2004) "La gestió ramadera durant el segon mil·lenni" dins *Cypsela*. Revista del Museu d'Arqueologia de Catalunya, núm. 15, pàg. 209-228.
- BOSCH, J., FORCADELL, T. i VILLALBÍ, M. M. (1992): "Les estructures d'hàbitat a l'assentament del Barranc de Fabra", a *Actes del IX Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, pp. 121-123, Puigcerdà.
- BOSCH, J. (1993): "Cronologia prehistòrica al curs inferior de l'Ebre. Primeres datacions absolutes", a *Pyrenae*, núm.24, pp. 53-56.
- BOSCH, J. (1995): "El món funerari al Neolític i al Calcolític al curs inferior de l'Ebre", a *Citerior*. Revista d'Arqueologia i Ciències de l'Antiguitat. Volum 1: L'Arqueologia de la mort. El món funerari a l'Antiguitat a la Catalunya meridional, la pp.15-32, Tarragona.
- BOSCH, J. (2001): "Les ocupacions prehistòriques de caçadors-recol·lectors a la cova del Vidre (Roquetes). Assentament i clima" dins *Recerca*. Revista de l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre, núm. 5, pp. 9-20.

- BOSCH, J. (2005):** *El procés de neolítització en el curs inferior de l'Ebre*. Tesis Doctoral. Universitat de Barcelona, juny 2005. Inèdit.
- BOSCH, J., FORCADELL, T. i VILLALBÍ, M. M. (1996):** "El Barranc de Fabra: Asentamiento de inicios del IV milenio aC en el curso inferior del Ebro" dins I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica. Gavà-Bellaterra, 1995. Rev. Rubricatum núm 1, vol 1, pp. 391-396. Gavà, Museu de Gavà.
- BOSCH, J., FORCADELL, T. i VILLALBÍ, M. M. (1996):** "Un assentament neolític a l'aire lliure: el poblat del Barranc de Fabra (Amposta, Montsià)" dins *Tribuna d'Arqueologia 1994-95*. Generalitat de Catalunya.
- BOSCH, J., FAURA, J. M. i VILLALBÍ, M. M. (2004):** "Intervenció arqueològica a l'àrea del Molinàs (Amposta, Montsià): aproximació a les practiques funeràries i al poblament des del neolític afins a l'època andalusina a les terrasses de la zona de la desembocadura de l'Ebre" dins *Tribuna d'Arqueologia 2000-200*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, pp. 7-31.
- CAÑIGUERAL, S. I. (1948):** *El río Cenja*. Separata de la revista *Ibèrica* núms. 346, 349, 351 i 352. 2ª Edició. Barcelona.
- DD.AA. (1983):** "Un grabado de Halteriforme Antropomorfo en la cueva de Santa Magdalena: Ulldecona", a *Revista d'Ulldecona*, pp.16-17.
- DD.AA. (1999):** *Art Rupestre de l'Arc Mediterrani de la Península Ibèrica*. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- DD.AA. (2000):** *Tarragona prehistòrica. Els secrets del passat*. Col·leccionable del Diari de Tarragona. Tarragona, Diari de Tarragona i Generalitat de Catalunya.
- ESTEVE GÀLVEZ, F. (2000):** Recerques arqueològiques a la Ribera Baixa de l'Ebre (Montsià i Baix Ebre), v. I. Prehistòria. Amposta, Ajuntament d'Amposta i Museu del Montsià.
- GEU, ERE i ECS (1975):** "L'art prehistòric d'Ulldecona", a Publicacions del CEC, Barcelona.
- GENERA, M. i ROMEU, J. (1983-84):** "Noves troballes arqueològiques a la comarca del Montsià: anys 1982-87", a *Pyrenae*, 19-20, pp. 247-248.
- GENERA, M. i ROMEU, J. (1985):** "Els abrics dels Masets i de les Llibreres: Freginals. Noves localitats amb pintures rupestres a la comarca del Montsià", Amposta.
- GENERA, M. i ROMEU, J. (1989):** "Nuevos hallazgos de pinturas rupestres en la comarca del Montsià", a *Actas del XIX Congreso Arqueológico Nacional. Ponencias y comunicaciones*. V. II: Arte rupestre y valle del Ebro, pp. 149-159, Saragossa.
- GRIMAL, A., ALONSO, A. i BOSCH, J. (1991):** *Pintures rupestres: Crònica i Art*. Amposta, Museu del Montsià (Fulletl exposició).
- RIPOLL PERELLÓ, E. (1964):** "Une peinture de type paléolithique sur le littoral méditerranéen de Tarragone (Espagne)", a *Riv. Di Scienze Preistoriche*, XIX, fase 1-4.
- RIPOLL PERELLÓ, E. (1965):** "Una pintura de tipo paleolítico en la sierra del Montsià (Tarragona) y su posible relación con los orígenes del arte levantino", a *Miscelanea en Homenaje al Abate Breuil*, II. B.
- ROMEU, J.; VIÑAS, R. et al. (1978):** "Noves descobertes rupestres a les ermites d'Ulldecona (Montsià)", a *Fonaments*, núm. 1, pp. 203-205, Barcelona
- VILASECA, S. (1947):** *Las pinturas rupestres de la Cueva del Polvorin (Puebla de Benifazá, provincia de Castellón)*. Ministerio de Educación Nacional, Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas. Informes y Mnúm.7ias nº 17.
- VIÑAS, R. (1975):** "El conjunto rupestre de la Sierra de la Pietat", a *Rev. Speleon- Monografía I*, pp. 115-151.
- VIÑAS, R. (1977) :** "El abrigo V de la serra de la Pietat (Ulldecona-Tarragona)" a *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense*, núm 4, Diputación de Castellón, pàg 21-43.
- VIÑAS, R., ROMEU, J. i TEN, R. (1975):** "'Noticia sobre un conjunto de arte rupestre en Ulldecona (Tarragona)", a *Pyrenae*, núm. 11, pp. 145-150, Barcelona.
- VIÑAS, R., TEN, R. et al. (1975):** "Un nuevo conjunto de arte rupestre en Catalunya", a XIV Congreso Nacional de Arqueología (1975)// Secretaría General de los congresos Arqueológicos (1977), Vitoria.